

© Editura EIKON
București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al
Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ȘTEFĂNESCU, DORIN

Scrieri / Dorin Ștefănescu. - București : Eikon, 2022-
vol.
ISBN 978-606-49-0765-3

**Vol. 1 : Heliade necunoscutul : ontologie și poetică ; Celălalt
Hasdeu : doctrina esoterică.** - 2022. - Conține bibliografie. - ISBN
978-606-49-0766-0

821.135.1.09

Primele ediții:

Heliade necunoscutul. Ontologie și poetică, Paralela 45, Pitești, 2007;
Celălalt Hasdeu. Doctrina esoterică, Casa Cărții de Știință,
Cluj-Napoca, 2009.

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

Dorin Ștefănescu

SCRIERI

I

HELIADE NECUNOSCUTUL

ONTOLOGIE ȘI POETICĂ

CELĂLALT HASDEU

DOCTRINA ESOTERICĂ

E I K O N

București, 2022

CUPRINS

HELIADE NECUNOScutUL

ONTOLOGIE ȘI POETICĂ

„Enigma” Heliade. Preliminarii	7
I. Fenomenologia antinomiilor.....	21
1. Ipostaze ale speculației dualiste tradiționale.....	21
2. Dualitatea diametrală („monstruoasă”). Mitul Zburătorului.....	38
3. Dualitatea concentrică („himerică”). Ființă/neființă; bine/rău.....	50
4. „În brațele somniei” sau imaginarul visului.....	73
II. Tradiție biblică și arhetipuri ale Creației.....	104
1. Heliade și înțelegerea romantică a religiei („dualitatea naturală”).....	104
2. Problema cosmogonică	127
3. „În relație cu îngerii”. O posibilă angelologie heliadescă	154
III. Ontologia echilibrului universal	195
1. „Împlinirea legii”. Lege, Logos, Religie.....	204
2. De la „dogma unității” la „flacăra unirii”	216
3. „Materie și minte”. Luminism și anti-luminism... ..	222
4. „De am căzut, ne nălță”. Aluviuni vichiene și fichteene	262
5. „Progresul infinit”. Inserții ale socialismului utopic și evanghelic	294
6. „Marea concentrare”. Pseudo-spinozism și cvasi-hegelianism.....	335
7. „Spiritul agapei”. Semnificații ontologice ale poeticii iubirii	365

8. „Mistica nuntă”. Împlinirea dualismului și trecerea spre triadism..... 380

IV. „Adevărata știință trinitară”

- Sinteză și concluzii..... 391

Glosar de termeni fundamentali folosiți de Heliade 419

Bibliografie 426

CELĂLALT HASDEU

DOCTRINA ESOTERICĂ

„Desfundarea fântânilor”

Cuvânt înainte 441

I. *Kathodos* sau „raza ce coboară” 445

1. Mărginirea universului din infinit..... 445

2. Nașterea negației prin mărginire 454

3. Ex-om și obsesia..... 465

4. Niciun spirit fără materie 492

5. Tinderea făpturii spre dez-mărginire..... 506

II. *Anodos* sau „suișul cel fără de-apus” 524

1. Liberul arbitru și Providența..... 524

2. Telegrafia iubirii 541

3. Partea infinitului în făptură..... 558

4. Supraom și inspirație 576

5. Excelsior..... 593

III. „Zarea dintre arbori”. Eshatologie și fenomenologie spiritualistă..... 620

1. Cel de jos în vederea celui de sus:
moarte și înviere 623

2. Între dulceața trupului și șovăirile sufletului 631

3. Asomatism *versus* trup îmbrăcat în nemurire... 636

Bibliografie 657

LBRIS

We know
books

HELIADE NECUNOSUTUL

ONTOLOGIE ȘI POETICĂ

„Trebuie ca filosofia să crească
dimpreună cu religia Cuvântului”.

Ion Heliade Rădulescu

„ENIGMA” HELIADE. PRELIMINARII

Apropierea de creația enciclopedică a unui spirit proteic precum cel al lui Heliade nu este defel comodă. A pătrunde însă în miezul acesteia presupune riscuri de neocolit, pe care orice cercetare critică trebuie să și le asume. Riscuri ce izvorăsc nu doar din structura polimorfă a unei opere eterogene, în substanța ei, mergând de la poezii ocazionale până la epopeea de largă respirație filosofică, de la pamflet până la construcții teoretice care îmbină speculația metafizică și hermeneutica biblică, ci în special din confruntarea exegezei cu un sistem în aparență contradictoriu, deschis oricăror excursuri interpretative. Este și motivul pentru care Heliade este receptat ca cel mai mare enciclopedist de după Cantemir, dar, pe de altă parte, „el trece drept cea mai «enigmatică» personalitate a noastră din perioada pașoptismului și prepașoptismului”.¹ Activitate contradictorie, „enigmatică” ce a provocat „un adevărat șoc inhibitoriu în rândurile cercetătorilor”,² generând nu doar idiosincrazii și respingeri radicale, ci și neînțelegeri grave cauzate de limitarea viziunii exegetice sau de un demers orientat spre un singur segment al creației heliadești. Nu e mai puțin adevărat că spiritul modern e uneori prea „critic” pentru a se putea apropia cu simpatie de o operă ce nu poate fi

¹ Radu Tomoiagă, *Ion Eliade Rădulescu. Ideologia social-politică și filosofică*, Editura Științifică, București, 1971, p. 9.

² George Munteanu, *Asupra reconsiderării lui I. Heliade Rădulescu*, în *Atitudini*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 123.

înțeleasă decât printr-o comprehensiune lăuntrică, empatică, după cum același spirit e poate prea „dezinhibat” și prea puțin răbdător pentru a se apleca asupra unui efort creator ieșit de mult din stricta actualitate, și aceasta nu numai din motive ce țin de distanța temporală, cât mai degrabă din considerente ce decurg din incompatibilitatea dintre mentalități a căror structură e subordonată unor paradigme spirituale cu totul diferite.

În ce constă, prin urmare, *enigma* Heliade? În primul rând, abordarea exegezei a identificat-o cu ceea ce pare să fie obiectul cel mai străin de moda „specializărilor” modernității, și anume cu eclecticismul. Dar eclecticismul lui Heliade nu poate fi despărțit de enciclopedismul său; adunând materiale din toate zările spiritului, inspirându-se uneori din doctrine ireconciliabile, Heliade topește tot ce absoarbe într-un sistem propriu, unitar și coerent în esența sa. „Eclecticismul lui Eliade – spune pe bună dreptate R. Tomoiagă – derivă din conceptul unui *sistem deschis* (s. n.), care trebuie să fie corectat, lărgit și adâncit continuu în direcția adevărului absolut, pe măsura descoperirii unor noi adevăruri analitice, și a creării unor noi sisteme unilaterale. Teoria echilibrului între antiteze constituie de altminteri o invitație permanentă pentru realizarea unor sinteze de mare anvergură, cărora le oferă în același timp un cadru ideal”.³ Refuzând sistemul închis, încheșat în toate articulațiile sale teoretice, sau nereușind să-l realizeze pe deplin conform dinamicii avântate a unei ideții în permanent clocot creator, Heliade începe în varii domenii, fără să ducă la capăt decât puțin din ceea ce și-a propus. Este un spirit fondator, iar inițiativele sale – deconcertante, exuberante, surprinzătoare, dar întotdeauna întemeiate într-un crez spiritual inebriabil – sunt cele cu adevărat

importante. „Pasiunea de a pune pietre fundamentale pe toate terenurile virane ale culturii, spiritul receptiv, rapiditatea concepției, încrederea neclintită în propria-i persoană – totul l-a împins pe scriitor să producă în domeniile cele mai diverse, de la filologie și istorie biblică până la filosofie și teorie literară”.⁴ El „surprinde prin polivalența veleităților și gigantismul proiectelor sale”, fiind „omul tuturor îndrăznelilor și creierul tuturor inițiativelor, personalitate tumultuoasă și extrem de contradictorie”.⁵

Aspect la care se adaugă o anumită inconsecvență terminologică, ceea ce poate fi expresia unei insuficiente clarificări a conceptelor vehiculate. Este un motiv în plus datorită căruia lectura poate fi derutată, trimisă pe piste greșite sau pur și simplu descurajată. „Din cauza ambiguității termenilor pe care-i folosește și a capacității sale neistovite de a-și culege inspirația din toate punctele cardinale, cu regretul că sunt numai patru, Heliade induce adesea în eroare”.⁶ Mai mult, se observă la gânditorul român un apreciabil efort de inovare în câmpul terminologiei abstracte, și aceasta datorită inexistenței, în epocă, a unui limbaj conceptual suficient de conturat. Termeni precum „încentrare”, „concentrare” sau „unime”, dualități „monstruoase”, „himerice” ori „naturale” sunt în mare măsură creații ale unui spirit speculativ și poetic totodată, exersat în mânuirea abilă a abstracțiilor. Pe de altă parte, termeni oarecum curenți precum „egoism”, „conservație”, „antiteză”, „fatalitate” sau „revoluție” dobândesc la Heliade un înțeles inedit, de care nu se poate face abstracție și care solicită disocieri subtile ale spiritului interpretativ. Dacă Heliade, prin urmare, nu are un sistem încheșat propriu-zis, eclecticismul ce îi caracterizează

⁴ *Ibidem*, pp. 174-175.

⁵ Paul Cornea, *Studii de literatură română modernă*, Editura pentru literatură, București, 1962, pp. 107, 115.

⁶ *Ibidem*, p. 178.

³ Radu Tomoiagă, *op. cit.*, p. 21.

așa-numitul *sistem deschis* este unul de tip enciclopedic, sau, după propria-i mărturisire, „mai mult un mijloc, o metodă oarecare, un sistem de a-și lucra cineva un sistem ce profesază”.⁷ Eclectismul este ca atare mai degrabă metodologic, un fel de operație propedeutică necesară oricărei alcătuirii sistemice. Este *deja* un act de meditație și de creație, întrucât el nu împrumută decât în urma unei selecții apriorice, conform dezideratului fundamental al propriei gândiri, prin reducere ultimativă la un principiu de bază: „Filosofând asupra filosofiei, ne vom forma eclectismul nostru, având totdeauna de bază Treismul”.⁸

În al doilea rând, caracterul enigmatic și deconcertant al creației heliadești derivă din însăși viziunea sa speculativă grandioasă, ce frizează nu arareori utopia ori erezia. Ceea ce am putea numi conceptualismul său se dezvoltă cu cea mai mare libertate în operele teoretice. Heliade este și în acest domeniu un pionier de anvergură, deloc inhibat în fața imensei sarcini pe care și-a asumat-o de a construi în idee, dar și de a îndrăzni să viseze cu dezinvoltură. Atât conceptul filosofic, cât și imaginea poetică sunt, la Heliade, rodul unei experiențe spirituale unice în literatura română a secolului al XIX-lea. „Romantismul pașoptist – spune P. Cornea – cuminte și ponderat în ton, extravertit prin însăși originea și funcția sa, nu cunoscuse vertigiul speculației metafizice, marile viziuni uranice sau escatologice, delirul interogațiilor ultime, al experiențelor abisale. O singură excepție: Heliade, freneticul, neastâmpăratul și ambițiosul Heliade, atât de puțin înțeles totuși chiar de sectanții săi”.⁹

⁷ *Filosofie. Închierare la cele zise*, în „Curierul de ambe sexe”, periodul III, 1840-1842, p. 384. „Eu n-am sistem – adaugă el –; am un cot, o măsură luată din natură” (*Scrisori din exil*, București, 1891, p. 512).

⁸ *Filosofie. Închierare la cele zise*, loc. cit., p. 389.

⁹ Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 306.

„Prin tematică și orizont de idei, Heliade nu are rival în epocă”, afirmă același, căci dacă romantismul epocii pașoptiste „e moderat în gesturi și cuvinte, nu se lasă ademenit nici de anarhia sensibilității, nici de vertigii metafizice, e echilibrat, ancorat în real, caută soluții practice și în unison cu istoria”, materia creației lui Heliade, fie ea teoretică ori poetică, „constituie cel mai vast și mai cutezător repertoriu tematic al literaturii noastre până la Eminescu”.¹⁰

Din nou însă, aici, ne lovim de o contradicție, pentru că, pe de o parte, în creația poetică Heliade a fost mult mai îndrăzneț (mai romantic, deci mai „modern”) decât în scrierile sale de teoria literaturii, debitoare în mare măsură esteticii clasiciste. Pe de altă parte, el a reușit să adapteze ideile noului veac unei mentalități în esență conservatoare. E vorba cu precădere de modelele străine care „au stârnit și la noi și pretutindeni ecouri și și-au găsit imitatori; dar scriitorii pașoptiști, în partea lor cea mai bună, au știut să le folosească drept fermenți, le-au asimilat creator și nu le-au preluat mecanic, le-au încorporat unei viziuni proprii despre lume”.¹¹ Ideile noi au fost, pe de o parte, cele venite dinspre estetica romantică apuseană, iar pe de altă parte dinspre o filosofie, nu neapărat romantică, ce abia acum începe să fie cunoscută și popularizată. Ce înseamnă însă mentalitate „conservatoare”, în cazul lui Heliade? În genere, critica ce folosește această sintagmă înțelege atitudinea defetistă și împăciuitoare a lui Heliade de după 1848, perioadă în care așa-zisul său „misticism” se adâncește treptat. Este de altfel explicația, pe care o putem întrezări, pentru aserțiuni critice, de genul: „rolul lui Heliade e, în genere, salutar în deceniile trei-patru și în multe privințe dăunător în deceniile cinci-șase”.¹² R. Tomoiagă s-a împotrivit cu

¹⁰ *Idem, Studii...*, ed. cit., pp. 180, 145, 181.

¹¹ *Ibidem*, p. 151.

¹² *Ibidem*, p. 161.

argumente tezei despre „involuția conservatoare a lui Eliade de după 1848”,¹³ stabilind cu acribie continuitatea unei gândiri care, dincolo de nenumărate contradicții de suprafață, conjuncturale, ascunde filonul autentic al unei concepții care nu s-a dezis niciodată de miezul ei doctrinar. Într-adevăr, am putea spune că Heliade oferă unui cititor neavizat imaginea unui creator dezzechilibrat care pledează în favoarea echilibrului. În realitate, teoria echilibrului între antiteze irigă toate domeniile spiritului cercetate de Heliade, până în cele mai îndepărtate interstiții ale lor.

Astfel că, pe de o parte, Heliade „e înzestrat cu o mare imaginație fantastică și e un remarcabil (...) gânditor, constructor de utopii, ca și de imagini escatologice, un poet al marilor spectacole infernale și paradiziace”,¹⁴ dar, pe de altă parte, întreaga lui fantezie creatoare e hrănită de o gândire deosebit de riguroasă și de unitară. Chiar dacă ea nu se prezintă sub forma unui sistem ca atare, cuprinde destule elemente care să-i confere o pregnanță ideatică remarcabilă. Aspect evident în special în *Biblicele* (1858), *Echilibru între antiteze* (1859 – 1869) și în scrierea publicată postum *Historia critică universală* (vol. I, 1892; vol. II, 1893). Lucrări singulare în epocă, în care Heliade sintetizează întreaga sa viziune asupra lumii, într-o filosofie a religiei și o filosofie a istoriei care, laolaltă, dau seama de anvergura proiectului metafizic. „Tocmai în ele găsim pe Eliad cel important – notează G. Oprescu –; în ele se revelează bogăția lui de idei, preocupările lui de tot felul, aspirațiile, speranțele, – o întreagă viață intelectuală de o putere și complexitate unică; ele ne dau măsura

¹³ Radu Tomoiagă, în *Istoria filosofiei românești*, vol. I, Editura Academiei, București, 1972, p. 201; idem, *Ion Eliade Rădulescu...*, ed. cit., pp. 9-17 (*Contra teoriei celor doi Eliade*).

¹⁴ Al. Piru, *Introducere* la I. Heliade Rădulescu, *Opere* I, ediție critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Al. Piru, Editura pentru literatură, București, 1967, pp. LXVI-LXVII.

temperamentului, a lărgimii orizontului, a energiei acestui mare om”.¹⁵ Iar, cu referire directă la *Echilibru...*, același comentator o apreciază drept „lucrarea fundamentală a vieții sale”, „în același timp apogeul și declinul uneia din cele mai puternice minți românești”, o „operă care este în același timp o metafizică, o autobiografie, un tratat de economie politică și de finanțe, un pamflet, și tot ce dorim”.¹⁶ Propensiunea spre marile construcții ideatice se observă și în creația poetică. Heliade este în mică măsură un poet eminent liric, aproape că nu întâlnim la el note intimiste, iar atunci când versurile dobândesc accente autobiografice, de cele mai multe ori acestea servesc unei prompte generalizări. Nu e de aflat aici doar punerea în practică a unui precept estetic clasic (orice individual trebuie ridicat la semnificația sa generală), ci și o ispită permanentă a formulării axiomatice, accesarea la o viziune de sus a evenimentelor, care să cuprindă, într-un limbaj cât mai diversificat, întregul orizont al problematicei umane. Orizont în care omul devine umanitate, pentru că tot ce se întâmplă cu el, de la miturile Facerii până la era armonică întrevăzută în viitor, îi privește pe toți în egală măsură. De aceea, afirmă cu justețe P. Cornea, „Heliade utiliză rar metafora, înclinarea sa fiind spre o poezie conceptuală, care cultivă ca figură de stil, în mod predilect, antiteza”.¹⁷ Antiteza care urmărește însă mereu echilibrul între termeni, subîntinsă de ceea ce G. Călinescu numea, printr-o fericită formulă, „echilibrarea între materialism și spiritualism”.¹⁸ Nu e de mirare, în acest context, că Heliade nu cunoaște „revoluție salutară decât ceea ce se face în idei”.¹⁹

¹⁵ G. Oprescu, *Eliade Rădulescu și Franța*, Cluj, 1924, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 96, 97, 100.

¹⁷ Paul Cornea, *Studii...*, ed. cit., pp. 203-204.

¹⁸ G. Călinescu, *I. Eliade Rădulescu și școala sa*, Editura Tineretului, București, 1966, p. 54.

¹⁹ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, București, 1891, p. 78.

Având în vedere cele spuse mai sus, studiul de față urmărește să surprindă esența autentică a gândirii lui Heliade, plecând de la premisa că opera teoretică nu poate fi desprinsă de cea poetică. Pentru o justă înțelegere a poetului Heliade e necesară – și nu doar ca demers recuperator, absolut imperios – o reevaluare critică a gânditorului Heliade, pe nedrept ignorat sau minimalizat de majoritatea cercetătorilor. Trebuie să subliniem aici, cu recunoștință, că investigarea noastră e îndatorată, în mare măsură, unor lucrări de excepție în domeniu, cum sunt cele ale lui D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu* sau R. Tomoiagă, *Ion Eliade Rădulescu. Ideologia social-politică și filosofică*, chiar dacă, pe alocuri, ne vom delimita de aprecierile celor doi exegeți. Considerăm că o aceeași viziune ontologică e operantă atât în lucrările teoretice, cât și în cele poetice, un același model al existenței lumii și a omului pe care Heliade l-a urmărit în tot ceea ce a creat. Nu dorim să reluăm cercetări deja întreprinse și care au sesizat – precum cele menționate mai sus, dar și altele – anumite aspecte din activitatea lui Heliade. Dacă le folosim ca surse bibliografice, este pentru a lărgi perspectiva propriului nostru demers cu prezentarea unor puncte de vedere similare sau, în unele cazuri, divergente. Propunându-și să urmărească, în mod constant, articulațiile fundamentale ale structurii ideatice heliadești, interpretarea se va opri mai întâi asupra *fenomenologiei antinomiilor*, conform speculației din *Echilibru...* Vom analiza, pe rând, dualitățile „monstruoase” și cele „himerice”, menținând permanent raportul între dezvoltările teoretice și exemplificări din spațiul imaginarului poetic. Și aceasta nu înainte de a trece în revistă principalele ipostaze ale speculației dualiste tradiționale, care aruncă o lumină necesară asupra dualismului conceput de Heliade, în cadrul căruia de un interes cu totul particular se bucură dualitatea dintre bine și rău, problema

la care, de altfel, vom reveni pe parcursul întregului studiu. Nu în ultimul rând, această fenomenologie va încerca să circumscrie imaginarul visului, așa cum se prezintă el în câteva dintre cele mai semnificative poeme heliadești, și aceasta cu atât mai mult cu cât discursul oniric, la Heliade, nu a constituit până acum un obiectiv care să rețină atenția criticii. El e totuși în mare măsură revelator al felului în care structurile dualiste funcționează într-o zonă în aparență liberă de orice imixtiune a reflecției, coagulând în imagini simbolice reprezentative.

Un alt obiectiv pe care studiul și-l stabilește este de a determina felul în care, pe de o parte, filosofia religioasă schițată de Heliade în lucrările amintite se încadrează într-o tradiție cu titlu de autoritate referențială, iar, pe de altă parte, în ce măsură „teologia” gânditorului român răspunde exigențelor epistemologice ale propriei doctrine. Propunându-ne să cercetăm *tradiția biblică și arhetipurile Creației*, vom arăta că dualitatea „naturală”, singură adevărată și creatoare, este înțeleasă ca „rezultat” al relegării de învățătura biblică, și aceasta atât în sens larg, în conformitate cu înțelegerea romantică a religiei, cât și, drept exemplificare, în analiza problemei cosmogonice. Problemă care, într-un poem de anvergura *Anatolidei*, dobândește o deschidere semnificativă, cu privire în special la prima zi a Facerii, moment ilustrativ pentru a pune în cumpănă – și la încercare – două registre discursive, cel canonic, scripturar și cel poetic, imaginar. Nu doar în acest caz însă, așa cum vom arăta și într-un capitol dedicat unui excurs angelologic, se va vedea că discursul poetic respectă adevărul dogmatic de la care pleacă, fără să-l folosească drept simplu accesoriu decorativ, ci integrându-l organic într-o viziune personală a cărei performanță retorică este profund originală, ținând cont de indicele de ficționalitate implicit oricărei creații autentice.

Implicațiile raportului dintre onto-poetica heliadescă și ideologia filosofico-religioasă sunt însă mult mai complexe decât lasă să se întrevadă arhetipurile specifice Creației biblice. De aceea, le vom urmări, în cel mai amplu capitol al lucrării (*Ontologia echilibrului universal*), în configurația lor stratificată pe niveluri succesive, începând cu semnificațiile religioase ale legii și distincția dintre unitate și unire. O serie de contextualizări va lărgi considerabil aria interpretativă. În primul rând, problema mult dezbătută a luminismului ideologico-estetic ce impregnează, hotărâtor după unii critici, concepția lui Heliade. Vom zăbovi, în acest context, asupra acelor mărturii textuale care, în opinia noastră, probează esența anti-luministă a proiectului spiritual heliadesc, supunând analizei concepte-cheie precum materia, spiritul și rațiunea. Vom stabili, atât cât este posibil și pertinent argumentativ, delimitări necesare față de vichianism și hegelianism, deschizând totodată posibile căi înspre spinozism și fichteanism. În toate aceste situații, originalitatea gândirii lui Heliade va acumula noi dovezi în sprijinul unui eclecticism superior, adaptat creator unei structuri ideatice distincte. Nu vom putea face abstracție, în cazul acestei inedite ontologii dialectice, de inserțiile socialismului utopic și evanghelic. Nu lipsit de sinuozități, raportul dintre ideologia filosofică a lui Heliade și doctrinele socialist-utopice ori cele umanitarist-evangelice îl apropie pe gânditorul român de linia mesianică a romantismului european, oferind totodată un fundament evanghelic întregului său demers. Nu în ultimul rând, vom interpreta semnificațiile ontologice ale poeziei iubirii și – ca o încununare a ansamblului – nunta mistică între principii, împlinirea dualismului și trecerea spre triadism. Totul – repetăm – subîntins de o continuă raportare la teoria echilibrului

între antiteze, pe care o vom pune la încercare în toate articulațiile exegezei punctate mai sus.

Un ultim cuvânt despre ceea ce nu își propune să fie acest studiu. În primul rând, nu avem în vedere o cercetare propriu-zisă a surselor creației heliadești. Și aceasta, întrucât cercetări sursologice documentate au fost deja întreprinse, într-un domeniu cvasi-epuizat, iar, pe de altă parte, așa cum mărturisește R. Tomoiagă, „cele mai multe dintre izvoarele teoretice ale filosofiei lui Eliade au un caracter mijlocit și nu pot fi de aceea semnalate decât cu titlu de probabilitate”.²⁰ În al doilea rând, în directă legătură cu cele spuse mai sus, nu dorim să realizăm o lucrare de comparativă literară. Dacă, pe alocuri, cedăm tentației de a pune în paralel concepții înrudite, o facem fie pentru a așeza într-o lumină mai proaspătă ideile lui Heliade, fie pentru a ne delimita de alte interpretări. P. Cornea reduce în discuție violenta diatribă rostită de G. Călinescu împotriva „izvoariștilor” în capitolul final al *Operei lui M. Eminescu*, subliniind că aceasta „e îndreptățită în măsura în care combate confuzia noțiunilor, așteptarea (naivă) că cercetările comparatiste pot «explica» izbânda artistică prin reducția noului la suma unor elemente vechi. De fapt, «izvoarele», cu cât sunt mai riguros determinate, cu atât «explică» mai puțin; ele nu răspund întrebării: de ce? ci întrebării: cum?; ele circumscriu *unul* dintre punctele de plecare ale operei, de unde de-abia, prin metamorfoze succesive, învăluite-n taină, se va ajunge într-un târziu la împlinirea rotundă a ansamblului; ele jalonează în spațiu și timp coordonatele intelectuale ale scriitorului, dezvăluind nu geneza faptului de creație, ci stadiul preliminar al adunării materialului. Dar chiar așa fiind, e limpede că o

²⁰ Radu Tomoiagă, în *Istoria filosofiei românești*, vol. I, ed. cit., p. 201.